

XORIJYIY MUSIQVA ADABIYOTI

A.X. TRIGULOVA

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
O'RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA'LIMI MARKAZI

A.X. TRIGULOVA

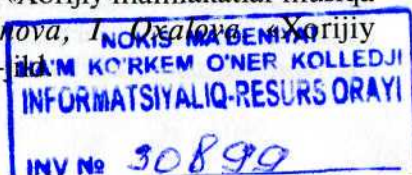
XORIJIY MUSIQA ADABIYOTI

Pedagogika kollejlari uchun o'quv qo'llanma

Mas'ul muharrir: **Ch.E. ERGASHEVA.**

KIRISH

O'quv qo'llanmani tayorlash jarayonida quyidagi nashrlarga murojaat qilingan: *V. Galatskaya*. «Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti» — 1,3-jild; *B. Levik*. «Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti» — 2,4,5-jild, *I. Proxorova*. «Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti»; *G. Jdanova, I. Molcharova, I. Oxalova*. «Xorijiy mamlakatlar musiqa adabiyoti» — 2-jild.

1. OPERA JANRINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISHI

XVII asrga qadar uzoq davom etgan dunyoviy va cherkov musiqasi bilan chegaralanish jarayoni yakunlanib, opera vujudga kelishi uchun shart-sharoitlar yuzaga keladi.

Opera — bu teatr, she'riyat, raqs va musiqani birlashtiruvchi sintetik janr. Uning badiiy ta'sir vositalari chegarasiz va shuning uchun ham u musiqa sohasida yetakchi o'rinni egallaydi.

Opera ta'siri XVII va XVIII asrlar musiqa san'atining ko'plab sohalariga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Opera tufayli cholg'u musiqasining yangi janrlari vujudga keldi: *uvertura, orkestr, balet suitasi* va boshqalar.

Oratoriya va kantata kabi cherkov musiqasi janrlariga operaning kompozitsiya tamoyillari, vokal uslublari xususiyatlari kirib keladi. Operaning katta sahna uchun, keng auditoriya bilan muvoqot qilish uchun mo'ljallanganligida uning alohida ijtimoiy ahamiyati namoyon bo'ladi.

Operaning vatani Italiya bo'lib, opera paydo bo'lishidan avval, musiqa ijrochiligining rivojlangan dunyoviy shakllari, musiqiy-teatr pastoral janrning tarqalishi, qo'shiq janriga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan tavsiflanuvchi XVI asr musiqiy hayoti hukm surgan. Opera san'atining dastlabki o'chog'i Florensiya hisoblanadi. Shoirilar, musiqachilar va san'at ixlosmandlarini birlashtirgan to'garakda (kamerata) mazkur san'at turi tamoyillari ishlab chiqilgan va asosiy qoidalari shakllantirilgan.

Florensiya operasining asoschilari shoir Ottavio Rinuchchini (Torkvato Tassoning o'quvchisi), musiqachilar Yakopo Peri va Julio Kachchinilar edi. Rinuchchini matni va Peri musiqasi bilan yozilgan birinchi Florensiya operasi — «Dafna» 1594-yil Korsi uyida namoyish etilgan. Ikkinchi Florensiya operasi Ottavio Rinuchchini va Yakopo Perining Orfey haqidagi antik afsonasi asosida yaratilgan «Evredika» operasi hisoblanadi. Mazkur operaning

yaratilishi fransuz qiroli Genrix IV ning Mariya Medichi bilan 1600-yilda bo'lib o'tgan nikoh marosimiga bag'ishlangan.

Xuddi shu sujet asosida 1600-yilda Julio Kachchinining «Evredika» operasi yozilgan.

Italiya operasining yana bir markazi Rim edi. Rimda opera teatri Rim Papasi Urbanom VIII ning yaqin qarindoshlari bo'lgan Barberinilar oilasi tomonidan bunyod etildi, shuning uchun Rim-katolik vatanida opera klerikal xarakterga ega bo'lgan. Rim operalari sujetida xristianlik dini g'oyalari targ'ib etilar, katolik cherkov arboblari ulug'lanardi. «Muqaddas Aleksey» operasini yaratgan Stefano Landining ijodi o'z davrida juda mashhur edi. Ushbu opera xristian itoatg'oyligi va diyonatligini madh etardi.

Rim maktabining eng yaxshi asarlaridan biri Loretto Vittorioning (1588—1670) «Galateya» operasi hisoblanadi.

Italiyalik buyuk kompozitor Klaudio Monteverdining ijodi XVII asr musiqa madaniyatida yorqin hodisa sifatida namoyon bo'ldi. Uning ijodi Peri va Kachchinidan o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. U yozgan operalar: «Orfey», «Ariadna», «Poppeyaga toj kiygizish». Monteverdi qalamiga mansub Torkvato Tasso sujeti asosida yaratilgan mashhur «Tankred va Klorida» asari 1638-yilda e'lon qilingan.

«Poppeyaga toj kiygizish» operasining dramaturgiyasi yorqin qarama-qarshiliklarga asoslanadi. Operadagi xarakterlarning kuchi va haqqoniyligi kompozitorni uning buyuk zamondoshi — Shekspir bilan tenglashtirishga asos bo'lgan. Operaga va oratoriyaga kirib kelgan va butun XVII asr davomida saqlanib qolgan lamento (arz, yig'i) opera ariyasi turining yaratilishi Monteverdi nomi bilan bog'lanadi.

Monteverdi yakkaxon ijrochilikning turli shakllarini yaratuvchisidir: *deklamatsiya, ikki qismli shakl, da capo ariyasi* va boshqalar.

Monteverdi tomonidan ishlab chiqilgan opera dramaturgiyasi tamoyillari Alessandro Skarlatti boshchiligidagi italiyalik kompozitorlar tomonidan qo'llanilgan.

XVII asr o'rtalarida opera san'atining markazi Venetsiyaga ko'chdi. Venetsiya operasining o'ziga xosligi, uning shahar aholisining asosiy qismiga mo'ljallangan ommabop teatrlarga ko'chirilishi bo'ldi. Venetsiya opera maktabining buyuk namoyandalari — Franchesko Kavalli (1602—1676), Marko Chesti (1623—1669)lardir.

Franchesko Kavalli Monteverdining jiddiy, dramatik yo'nalishdagi uslubiga tayanardi. Marko Chesti Yevropada hukm surgan nosog'lom turdagi saroy operasining muallifi bo'ldi. Uning «Paris

va Yelena» haqidagi afsona asosida yaratilgan «Oltin olma» operasi musiqiy dramadan «opera-konsert»ga, virtuoz (mohir ijrochi)lar operasiga burilishni boshlab bergan yangi yoʻnalishga turtki boʻldi.

Neapol operasi italyancha seria operasining umummilliy turi bilan tenglashtirilgan. Neapol operasi rivojlanishining birinchi bosqichi Franchesko Provetsale va Alessandro Skarlatti ijodi bilan bogʻliq. Alessandro Skarlatti Monteverdi, Kavalli, Chesti asarlaridan taʼlim oldi. Uning ijodida Venetsiya maktabi vakillari operalarida kuzatiluvchi musiqiy yoʻnalishlarni koʻrish mumkin. Uning operalarida «da capo» ariyasi turi ustunlik qilardi, unda birinchi qismni takrorlovchi uchinchi qism yozdirilishi toʻxtatilgandi. Skarlattidan boshlab neapolliklar operalarga maishiy janrlarni kirita boshladilar, keyinchalik esa Gendel oʻz oratoriylarida foydalangan sitsiliyaliklar ohangi odat tusiga kirdi.

Skarlatti ijodida rechitativning ikki turi shakllangan: biri secco («*qu-ruc*») nomini oldi, unda klavesin akkordlari bilan joʻrsizlik qilinadi, boshqasi, *accompagnato* («joʻr boʻlish»), orkestr joʻrligida oʻtkaziladi.

Monteverdi va Skarlatti tomonidan yaratilgan virtuoz-patetik vokal uslub Italiya operasining milliy oʻziga xosligi sifatida qabul qilindi va operaning eng yaxshi namoyandalari musiqasida, yaʼni Rossini, Verdi, Puchchinining asarlarida rivojlantirildi.

Skarlatti ijodida klassik simfoniya «darakchisi» boʻlgan uch qismli italyancha uvertura uzil-kesil shakllandi.

XVII asr fransuz operasining yirik namoyandasi Jan Batist Lulldir. Kelib chiqishi italiyalik boʻlgan (Lulli) gersog Giz tomonidan Italiyadan olib kelingan va fransuz qirolining singlisi xonadoniga oshpaz yordamchisi sifatida ishga kirgan. Buyuk musiqachi boʻlib yetishgach Lulli fransuz operasini yaratdi. Lullining operalaridagi milliy xususiyatlarning shakllanishida fransuz teatri va klassik tragediya katta taʼsir koʻrsatdi. Kornel va Rasin tragediyalaridagi dramatik voqealar manbayi boʻlib hisoblangan qahramonlik va lirika, aql va hissiyot, mashʼum ishtiyoq va maʼnaviy burch toʻqnashuvi Lulli operalarida dramatik negiz boʻlib xizmat qiladi. Oʻz operalarining vokal sanʼati uchun namuna sifatida Lulli milliy teatr sanʼati xususiyatlaridan boʻlmish fojiiyaviy deklamatsiyani oladi. Lulli oʻz xonandalaridan nuqsonsiz aktyorlik ijrosini talab qilardi. Uning operalaridagi kuylash soʻz, harakat, aktyor mahoratidan ajralmaydi.

Lulli operalarining muhim tarkibiy unsuri fransuz operasiga yorqin rang-baranglik, chiroy berib turuvchi, opera spektaklining tomoshaviy tomonini kuchaytiruvchi balet boʻldi.

Balet orkestr musiqasi rivojiga katta taʼsir koʻrsatdi, u aytilmagan hissiyotlarni raqsdan ifodalardi. Lulli «fransuz uverturasi» nomini olgan va uch qismdan iborat yangi opera uverturalari turining asoschisi hisoblanadi. Lulli operalari xor, balet, orkestrning epizodlari uverturalari, muqaddima, antraktlar, ommaviy dekorativ sahnalari boʻlgan dramaturgiya tomonlama chambarchas bogʻlangan kompozitsiyadan iborat.

Nemis operasi tarixi 1627-yilda ijro etilgan Genrix Shutsning «Dafna» operasidan boshlanadi. 1678-yilda Gamburda asos solingan opera teatri darhol diniy gʻoyalar taʼsiri doirasiga tortildi. Gambur operasida bir-biridan uzoqda boʻlgan diniy xristianlik axloqi bilan antik mifologiya etikasi yoʻnalishlari qoʻshilib ketdi.

Gamburg operasining eng yorqin namoyandasi — 120 opera muallifi Reynxardt Kayzer (1674—1739) boʻlgan. Uning «Oktavia» (1705), «Neron» (1706) operalari eng yaxshi asarlaridir.

Genri Persell ingliz operasining yaratuvchisi sifatida tarixga kirdi. U nafaqat malakali musiqachi, balki ingliz adabiyotining yetakchi arboblari bilan ijodiy muluqotda boʻlgan har tomonlama barkamol inson edi. U antemlar (psalomlar), madhiyalar, cholgʻu musiqasi janrlarida ham ijod qilgan. Persellning «Didona va Eney» operasidagi dramatik voqealar boshidan oxirigacha musiqaga yuklatilgan, bu asar soʻzlashuv qoʻshimchalari va dialoglari boʻlmagan deyarli yagona ingliz operasi hisoblanadi. Operada ingliz xalq ohanglari qoʻllanilgan.

XVIII asrda Italiyada jamiyatning saroy doiralarida yangrovchi seria (jiddiy) operasi va demokratik qatlamlar manfaatlarini ifodalovchi buffa (komik) operasi yoʻnalishlari oʻrtasida ziddiyat kuchli edi.

Seria operasi. Bu davrda opera rivoji tanazzul chegarasiga kelib qoldi va gʻoyaviy badiiy inqiroz kuzatila boshlandi. Operada kuylash ijrochilarning vokal texnikasini koʻrsatib beradigan koʻpsonli mohirona passajlar va koloraturalari bilan eʼtiborni jalb qilardi. Shu tariqa opera vokal sanʼati ustalari poygasiga aylanib ketdi, xuddi shuning uchun ham u «liboslardagi konsertlar» nomini oldi.

Koʻplab bastakorlar, jumladan, Gendel ham, oʻz ijodida ushbu inqirozni bartaraf etishga harakat qilgan. Operaning haqiqiy islohotchisi sifatida K.V. Gluk «sahna»ga chiqdi.

XVIII asrda *buffa operasi* maishiy-zamonaviy mavzular, musiqaning xalqona milliy poydevori bilan ajralib turadi. Mazkur janrning birinchi namunasi J. Pergolezining «Oqsoch xonim» operasi